

Marian Wolicki

Nowe czasopismo logoterapeutyczne

Collectanea Theologica 58/1, 153-158

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. MARIAN WOLICKI, PRZEMYŚL

NOWE CZASOPISMO LOGOTERAPEUTYCZNE

Niemieckie Towarzystwo Logoterapeutyczne (Deutsche Gesellschaft für Logotherapie e.V.) z siedzibą w Bremie, do którego zarządu należą: dr med. Karl Dieter Heines (Brema) — I przewodniczący, dr fil. Elisabeth Lukas (Fürstenfeldbruck) — II przewodniczący, prof. dr med., dr fil. Paul H. Bresser (Remscheid) — sekretarz, dr ped. Walter Böckmann (Bielefeld) — skarbnik i Gerhard Lukas (Fürstenfeldbruck) — przedstawiciel członków nadzwyczajnych, zdecydowało się na wydawanie własnego czasopisma, poświęconego zagadnieniom logoterapii, pod tytułem: „Logotherapie. Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für Logotherapie”. Do grona wydawców tego czasopisma zostali powołani: dr. ped. Walter Böckmann — kierownik Instytutu Logoterapii i Psychologii Świata Pracy (Institut für Logotherapie und Psychologie der Arbeitswelt), dr teol. Uwe Böschmeyer, kierownik Instytutu Logoterapii Integracyjnej w Hamburgu (Hamburger Institut für Integrative Logotherapie), prof. dr med., dr fil. Paul H. Bresser, profesor neurologii i psychiatrii, szczególnie psychiatrii sądowej na uniwersytecie w Kolonii, dr med. Karl Dieter Heines, lekarz — specjalista w zakresie neurologii, psychiatrii i psychoterapii, kierownik kliniki Dra Heinesa, Kliniki Psychiatrii, Psychoterapii, Psychosomatyki i Neurologii, dr fil. Elisabeth Lukas, psycholog kliniczny i wykładowca na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w Monachium, kierownik Południowoniemieckiego Instytutu Logoterapii.

W skład redakcji weszli: dr med., dr fil. Paul H. Bresser i dr fil. Irmgard Wolf. Pismo wydawane jest nakładem własnym Niemieckiego Towarzystwa Logoterapeutycznego.

We wstępie do pierwszego zeszytu za rok 1986 redakcja dokonuje prezentacji nowego czasopisma wskazując na jego tematykę i cel. Po wyjaśnieniu samego tytułu czasopisma i krótkim rysie historycznym logoterapii, redakcja przypomina, że w rozwoju i rozkrzewianiu logoterapii na obszarze języka niemieckiego główną zasługę należy przyznać dr Elisabeth Lukas, która przez swoje książki i artykuły przyczyniła się do spopularyzowania podstawowych zagadnień z zakresu logoterapii. Redakcja przypomina również, że dużym krokiem naprzód w rozwoju logoterapii w krajach języka niemieckiego był Światowy Kongres Logoterapeutyczny, który odbywał się od 16 do 19 czerwca 1983 roku w Ratyzbonie pod hasłem: *Überleben — Wozu?* (Przeżyć, po co?). Wiele wykładów wygłoszonych na tym kongresie zostało opublikowanych w tomiku: *Sinnvoll heilen (Herderbücherei, t. 1156, 1984)*. Dalsze posiedzenia i seminaria odbywały się już w Bremie i Offenbachu. W pierwszym numerze czasopisma „Logotherapie” zebranych jest kilka referatów wygłoszonych na sympozjum w Offenbachu.

W czasie przygotowań do Kongresu Logoterapii zostało w Bremie utworzone w 1983 roku Niemieckie Towarzystwo Logoterapeutyczne (Deutsche Gesellschaft für Logotherapie). Pod wpływem wielu prób i dezyderatów kierowanych do tego Towarzystwa, by udostępnić treść wygłoszonych referatów i prelekcji, stało się rzeczą konieczną utworzenie tego czasopisma, nawet gdyby pierwsze numery musiały się ukazywać nakładem własnym.

Redakcja zwraca się z apelem do czytelników o zgłaszanie swoich postulatów, próśb, życzeń i krytycznych ocen, co mogłoby pomóc w dalszym lepszym redagowaniu tego pisma.

Czasopismo „Logotherapie” pragnie służyć rozwijaniu idei prof. V. E. Frankla, który mimo swego wieku nadal jest aktywnym współpracownikiem tego pisma przez przekazywanie swoich myśli. Cele tego pisma odpowiadają również tym zadaniom, jakie postawiło sobie Deutsche Gesellschaft für Logotherapie.

Po wstępie redakcji umieszczone zostało słowo powitalne skierowane przez dr med. Lotte Bodendorfer z Uppsali — najstarszą uczennicę prof. V. E. Frankla. Dr Bodendorfer wyznaje, że od 1947 roku znajdowała się pod wpływem myśli prof. Frankla. Jako młoda lekarka miała szczęście słuchać wykładów prof. Frankla z neurologii i psychiatrii. Bodendorfer wskazuje na wzrastające poczucie bezsensu życia u wielu współczesnych ludzi i sądzi, że czasopismo poprzez swoje artykuły i opisy przypadków dopomoże do przezwyciężenia tej duchowej nędzy. Ma ona również nadzieję, że pismo to zmobilizuje i pogłębi osobistą wiedzę czytelników, aby byli oni lepiej przygotowani do wypełnienia swoich zadań. Wreszcie wyraża nadzieję, że pismo przyczyni się do rozwoju logoterapii Frankla.

Pierwszy artykuł zamieszczony w pierwszym zeszycie „Logotherapie” to artykuł Uwe Böschmeyera *Die Grundlagen der Logotherapie*. Autor wychodzi w tym artykule od stwierdzenia, że kto chce zbadać podstawy logoterapii, ten musi sięgnąć do genezy tego kierunku, gdyż powstał on jako kontynuacja poprzednich kierunków psychoterapii. W części pierwszej artykułu przedstawia Böschmeyer historię psychoterapii od psychoanalizy egzystencjalnej. Pod koniec tej części autor wyjaśnia krótko filozoficzne założenia logoterapii przez nawiązanie do antropologii Schelera, który był duchowym mistrzem Frankla.

W drugiej części artykułu autor przedstawia myśli przewodnie logoterapii. Podkreśla, że antropologia egzystencjalno-analityczna ukazuje taki obraz człowieka, który pierwotnie ukierunkowany jest na realizowanie sensu i wartości. Odpowiedzi na problemy egzystencjalne ludzi współczesnych mogą być dane tylko wówczas, gdy będą się one opierać na podstawie obrazu człowieka, który w środku zainteresowań stawia ludzką wolność, odpowiedzialność i sens. W trzeciej części autor przedstawia kilka podstawowych zasad dotyczących metod dialogu logoterapeutycznego.

Kolejny artykuł pióra dr Elisabeth Lukas pt. *Die Vorgehenweisen der Logotherapie* ukazuje sposoby postępowania w praktyce logoterapeutycznej. Autorka ukazuje na wstępie, że logoterapia wytwarza atmosferę nadziei i pozytywnego oczekiwania u pacjenta. Po drugie wskazuje na znaczenie transcendentальной miłości w psychoterapii. Stawia ona tezę, że żadna psychoterapia nie udaje się bez miłości. Miłość zakłada relacje międzyosobowe, wymaga autentyzmu i natchnienia. Aby lekarz i psycholog mogli odnosić się do swoich pacjentów z miłością, muszą posiadać wysoki stopień samotranscendencji. Po trzecie autorka wskazuje na rolę Logosu, który jest czynnikiem wiążącym cały proces logoterapii. Jeśli jednakże zabraknie jednego z tych trzech kryteriów, to postępowanie nie jest już typowo logoterapeutyczne. Te trzy kryteria postępowania logoterapeutycznego są wprost nieodzowne i są wzajemnie na siebie ukierunkowane. Kryterium nadziei każe pacjentowi z ufnością spojrzeć na siebie samego. Kryterium miłości poleca pacjentowi spojrzeć z ufnością na swoich terapeutów, a wreszcie kryterium „logosu” skłania z ufnością popatrzeć na sensowne zadania ich życia.

Te trzy kryteria można doskonale przyporządkować trzem wielkim grupom metod logoterapeutycznych, bo metoda intencji paradoksalnej nadaje się do tego, by rozbić negatywne oczekiwania i wprowadzić nadzieję w miejsce lęku, metoda modulacji postaw nadaje się do przekształcenia negatyw-

nych nastawień i urazów w przebaczenie i akceptację, a metoda derefleksji daje jakby ostatni szlif na drodze do wyzdrowienia przez oddanie się temu, co ma sens.

Następnie autorka, poczynając od metody intencji paradoksalnej, ilustruje powyższe stwierdzenia konkretnymi przypadkami wziętymi ze swej pracy logoterapeutycznej. Spośród wspomnianych trzech czynników, miłość jest w logoterapii tym, któremu nie można się oprzeć. Ona to sprawia też, że nie można podać żadnej logoterapeutycznej recepty, udana terapia jest ostatecznie tajemnicą.

Kolejny artykuł, autorstwa Waltera Böckmanna, nosi tytuł: *Am Anfang war der Sinn. Sinn als Zentraltheorem der Logotherapie und als „Grundbedingtheit des Lebens“*. We wstępie artykułu autor stwierdza, że logoterapia tym się różni od innych form psychoterapii, iż za pierwszy motyw ludzkiego zachowania uważa poszukiwanie sensu. Zarazem jednak pojęcie „sensu” jest tym, co utrudnia sam rozwój logoterapii, bo budzi błędne skojarzenia, np. z „logopedią” czy „leczeniem przez słowo”. Autor rozpatruje następnie różne znaczenia słowa *Logos* w myśli starogreckiej, a potem żydowsko-aleksandryjskiej. Autor zadaje sobie pytanie, czy sens jest tylko konstruktorem teoretycznym, czy też czymś więcej.

Następnie autor przedstawia główne tezy logoterapii:

1. Poszukiwanie sensu jest pierwszorzędnym ludzkim motywem.
2. Realizacja sensu dokonuje się przez urzeczywistnianie wartości.
3. Człowiek nie jest wolny od uwarunkowań biologicznych i społeczno-kulturowych, ale jest wolny do zajmowania wobec nich postawy.
4. Z wolności człowieka wynika jego odpowiedzialność. Terapia apelująca do wolności człowieka jest logoterapią.

Tezy powyższe dotyczą nie tylko samej psychoterapii, ale także tych wszystkich dziedzin wiedzy, które mają do czynienia z człowiekiem: biologii, psychologii, antropologii, socjologii itp. Następnie autor rozpatruje sens jako podstawowe pojęcie socjologii. Pomostem między rozumieniem sensu w logoterapii i socjologii może być teoria systemów stworzona przez Luckmanna. Autor zwraca uwagę na samoorganizujące się systemy, jakie występują w organizmach żywych. Wszystkie nadrzędne kompleksowe systemy zawierają w sobie możliwości swoich podsystemów. Cel każdego systemu jest środkiem do sensu nadrzędnego systemu. Systemy psychologiczne, ludzkie systemy społeczne są zbudowane na bazie sensu. Ponieważ ludzie potrzebują sensu, a systemy są nośnikami sensu, dlatego ludzie potrzebują systemów. Sens jest warunkiem świadomości, a także uprawiania lingwistyki i teorii komunikacji.

Na początku jest więc sens. Jest on przed celem i przed społecznością. Człowiek jest zintegrowany w system społeczny na bazie ról. Dlatego dalszą część artykułu poświęca autor rolom jako krystalizacjom sensu. W spełnianiu ról wypełnia się sens. Spontaniczność roli zawiera w sobie oczekiwanie wypełnienia tej roli. Dlatego nie bez racji łączy się spostrzeganie sensu z dostrzeganiem postaci, urzeczywistnianie sensu z zamykaniem postaci, a logoterapię z psychologią postaci i terapią opartą na jej bazie.

W dalszej części artykułu autor dokonuje bliższego rozróżnienia między sensem a celem oraz zwraca uwagę na produktywność cierpienia jako motywu ewolucji.

W części pt. *Fulguration zur Freiheit* autor próbuje powiązać sens również z ludzką wolnością i samotranscendencją. Istotą tej samotranscendencji widzi w możliwości mówienia „tak” i „nie”, w stawianiu oporu, „mocy oporu ducha”. W podsumowaniu autor stwierdza, że logoterapia bazuje na sensie, który wprawdzie nie jest tworzony, ale jest podczas niej odkrywany.

Artykuł Paula H. Bressera poświęcony jest problemowi sumienia i nosi tytuł: *Das Gewissen. Verantwortungs- und Schuldbewusstsein*. Na wstępie autor przytacza różne redukcjonistyczne koncepcje sumienia. Inne

kierunki psychologii i psychoterapii nie zajmują się wiele problemem sumienia albo w ogóle ten temat pomijają. Natomiast logoterapia stawia go w centrum swoich zainteresowań. Sumienie jest nazywane organem sensu; wskaźnikiem ujmującym sens.

Autor wykazuje, że człowiek z natury jest istotą narażoną na konflikty. W rozwiązywaniu konfliktów decydującą rolę odgrywa orientacja w stosunku do sensu. W konfliktach wewnątrzsobowych rozróżnia autor nie tylko konflikty między *Ich* a *Es*, lecz również między różnymi obszarami głębi duszy, np. między sferą popędową a duchową. W rozwiązywaniu tego typu konfliktów sumienie odgrywa decydującą rolę.

Autor przyjmuje, że sumienie jest głęboko wpisane w naturę ludzką i jest ono instancją wrodzoną. Autor ukazuje bliski związek sumienia ze współczuciem, jak też zwraca uwagę na brak sumienia, który określa raczej jako zamilknięcie sumienia.

Autor wiąże funkcjonowanie sumienia z rozsądkiem (*Vernunft*), a nie z rozumem. Na końcu rozważa związek sumienia z poczuciem winy, uwzględniając poczucie winy normalne i patologiczne. Autor mówi też o wyparciu i zaniku sumienia u wielu współczesnych ludzi, na co wychowanie winno zwrócić szczególną uwagę.

Kolejny artykuł, pióra Gottfrieda Heinelta: *Logotherapie und Erziehung*. Autor wychodzi od stwierdzenia, że jak psychoanaliza zainspirowała pedagogikę i powstała tzw. pedagogika psychoanalityczna, podobnie logoterapia posiada swoją pedagogikę logoterapeutyczną.

Autor wskazuje na Karla Dienelta i Ludwiga Kerstiensa jako tych przedstawicieli analizy egzystencjalnej, którzy szczególnie zwrócili uwagę na konieczność pedagogiki zorientowanej na sens. Również zwraca uwagę, że w Ameryce Płn. odbył się przed paru laty kongres na temat *Logoterapia a wychowanie*. Także sam Frankl poświęcił jeden swój wykład tematowi: *Młódzież a wychowanie*. Autor podkreśla, że młodzi ludzie są dziś szczególnie uwrażliwieni i otwarci na problem sensu.

Autor artykułu rozważa możliwości przerzucenia pomostu między logoterapią a pedagogiką i związek ten widzi w trzech zasadniczych pojęciach: samotranscendencja, samodystansowanie się i odpowiedzialność. Punkty styczne między logoterapią a pedagogiką autor omawia na przykładzie trzech fenomenów: agresji, twórczości i tożsamości.

Pedagogika zorientowana logoterapeutycznie musi dopomóc przezwyciężyć poczucie bezsensu i pustkę egzystencjalną.

Ostatni artykuł w pierwszym numerze „*Logotherapie*” pochodzi od docenta teologii Wolfama Kurza i nosi tytuł: *Die Intentionalität des Menschen unter dem Aspekt des Willens zum Sinn. Gesellschaftsspezifische, phasenspezifische und gegengeschlechtsspezifische Sinnmöglichkeiten*. W artykule tym autor zajmuje się istotnym pojęciem z zakresu logoterapii, jakim jest „intencjonalność”. Problem intencjonalności w związku z logoterapią rozpatruje autor w czterech aspektach: 1. intencjonalność w związku z „wolą sensu”; 2. intencjonalność w związku z antagonizmem neotypycznym istniejącym między powinnością a bytem (*Sein und Sinesollen*); 3. intencjonalność w związku z intencją paradoksalną; 4. intencjonalność w związku z derefleksją. Ponadto odgrywa tu rolę właściwa i fałszywa intencjonalność.

Autor w tym artykule ogranicza się do problemu intencjonalności w związku z „wolą sensu”. „Wola sensu” jest podstawowym zorientowaniem człowieka na sens, a brak realizacji dążenia do sensu prowadzi do frustracji i pustki egzystencjalnej. Losem człowieka jest być zorientowanym na sens, ale do wolności człowieka należy odkrywanie tych możliwości sensu i ich realizowanie.

Problem sensu może być rozpatrywany w aspekcie socjologiczno-rozwojowym i psychologiczno-rozwojowym.

Autor przedstawia dalszy rozwój logoterapii w trzech aspektach: 1. w od-

niesieniu do społeczno-specyficznych możliwości sensu przy uwzględnieniu nauk socjologicznych; 2. w odniesieniu do specyficznych dla faz rozwojowych możliwości sensu z uwzględnieniem wyników psychologii rozwojowej; 3. w odniesieniu do specyficznych dla obu płci możliwości sensu przy uwzględnieniu nauki o „anima” i „animus” u C. G. Junga.

Pierwszy zeszyt czasopisma „Logotherapie” kończą notki biograficzne o autorach artykułów, notatki o instytutach logoterapii w krajach języka niemieckiego oraz wskazówki bibliograficzne i informacje dotyczące posiedzeń i sympozjów logoterapeutycznych.

Drugi za rok 1986 zeszyt czasopisma „Logotherapie” nosi motto wzięte z prac Frankla: *Findet der Mensch einen Sinn dann (aber eigentlich auch nur dann) ist er glücklich — einerseits; denn andererseits ist er dann auch leidensfähig.*

Zgodnie z tym mottem numer ten jest poświęcony przedstawieniu zastosowania logoterapii w różnych dziedzinach medycyny. Podobnie jak i numer poprzedni, numer drugi otwiera przedmowa redakcji pod tytułem: *Von der Sinnsuche zur Sinnfindung.*

W przedmowie redakcja zwraca uwagę na stwierdzenie E. Lukasa wzięte z jej książki *Von der Trostmacht des Geistes*, że jak Freud odkrył „wolę przyjemności”, Adler — „wolę mocy”, tak Frankl — „wolę sensu”. Następnie redakcja charakteryzuje bliżej „wolę sensu”, której urzeczywistnienie jest podstawą samorealizacji człowieka.

Zeszyt drugi zawiera dalszy ciąg referatów, które były wygłoszone podczas sympozjum Towarzystwa Logoterapeutycznego w listopadzie 1985 roku. Redakcja dokonuje krótkiej prezentacji tych referatów, stanowiących kolejne artykuły, a pod koniec przedmowy zaznacza, że logoterapia nie rości sobie pretensji do monopolu w sprawach sensu. Nie każdy też, kto mówi o sensie, należy do kierunku reprezentowanego przez Frankla. Jeśli ktoś mówi o sensie (logosie) w duchu Frankla, to chodzi mu o człowieka, o jego „wolę sensu” i o drogę do znalezienia sensu. Tej sprawie też ma służyć prezentowany zeszyt.

Artykuł pierwszy dr. Manfreda Eisenmanna pt. *Logotherapie in der nervenärztlichen Praxis* przedstawia możliwości zastosowania logoterapii w praktyce lekarza-neurologa. Autor pokazuje na wstępie swoje zetknięcie się z logoterapią Frankla i wpływ, jaki wywarła ona na niego i jego praktykę lekarską. Autor ukazuje również jak logoterapia może być użyteczna w praktyce neurologicznej, w kontakcie z pacjentami nerwicowymi, którzy przeżywają kryzys rozwojowy, kryzysy wewnętrzne i egzystencjalne, pozwalając im na zmianę postaw i wydobycie z siebie sił twórczych.

Drugi artykuł, pióra Gertrudy Simmerding pt. *Logotherapie in einer dermatologischen Klinik* pokazuje jak logoterapia może być stosowana w klinice dermatologicznej. Autorka powołuje się tu na swoją dwuletnią, dobrowolną i bezpłatną pracę w klinice dermatologicznej w szpitalu w Monachium. Szczególnie ukazuje dwa aspekty: jak logoterapia może pomóc umierającym i w jaki sposób przynosi ona pozytywne rezultaty u ludzi chorych na choroby skórne. Autorka wskazuje na potrzebę dawania pacjentom nadziei, która, obok wolności i odpowiedzialności, jest szczególnym czynnikiem przyczyniającym się do usensownienia ludzkiego życia. Źródłem tej nadziei jest nie tylko oczekiwanie czegoś lepszego, ale i świadomość dobrze przeżytego życia. Autorka nawiązuje do tezy Frankla, że sfera duchowa nie jest dotknięta przez chorobę i można się do niej zawsze odwołać. Dzięki tej sferze człowiek nawet w chorobie fizycznej może realizować wartości postawy. Autorka ilustruje to przykładami zaczerpniętymi z kliniki

Kolejny artykuł pt. *Logotherapie in einer Klinik für Psychiatrie, Psychotherapie/Psychosomatik und Neurologie* jest autorstwa Karla Dietera Heinesa. Od 32 lat prowadzi on klinikę, która niesie pomoc ludziom chorym psychicznie. W tej klinice stosuje od dawna psychoterapię kliniczną,

w ramach której obok innych technik psychoterapeutycznych stosowana jest także logoterapia. Metody i techniki logoterapeutyczne dr Heines wprowadza osobiście do psychoterapii indywidualnej i grupowej.

Artykuł dr. Heinesa jest przedrukiem jego rozprawy pt. *Erfahrungen mit der Logotherapie in der klinischen Arbeit*, zawartej w książce E. Lukas *Von der Trotzmacht des Geistes*. W pracy tej dr Heines stosuje zasady logoterapii wyłożone w książce Frankla *Ärztliche Seelsorge*. W ponad 1000 przypadkach dr Heines badał, czy logoterapia nadaje się do leczenia klinicznego i jak się ona może przyczyniać do humanizacji medycyny i psychoterapii. Dr Heines przekonuje się, że logoterapia rzeczywiście niesie taką pomoc, że może ona pomóc człowiekowi przezwyciężyć swą chorobę i cierpienie w oparciu o siły duchowe. Szczególnie użyteczne staje się dla Heinesa „*credo* psychiatryczne” Frankla. Prawdę słów Frankla o istnieniu nienaruszonej duchowej osoby nawet w ciężkich chorobach psychicznych, mógł dr Heines sprawdzić wielokrotnie we własnej praktyce klinicznej. Przykłady wzięte z doświadczenia klinicznego pokazują, że w duchowej postawie uaktywnia się wola sensu i siła oporu ducha. Autor stara się wykazać, że logoterapia i analiza egzystencjalna stały się dla niego podstawą i drogowskazem w jego pracy klinicznej. Wszystkie twierdzenia Frankla jako psychiatry i neurologa potwierdzają się w pracy psychiatryczno-psychoterapeutycznej dr. Heinesa. Na koniec autor stwierdza, że często „człowiek z ulicy” lepiej rozumie, co mówi Frankl, aniżeli człowiek wykształcony.

Kolejną pozycją w zeszycie jest artykuł Anthony Gelarmino pt. *Logotherapie und die therapeutische Gemeinschaft — die Anfänge eines Dialogs*. Autor artykułu wychodzi od genezy wspólnot terapeutycznych dla narkomanów, a następnie opisuje, w jaki sposób jako członek takiej wspólnoty zetknął się z myślą Frankla. Następnie autor dzieli się swymi refleksjami na temat seminarium, jakie dla wspólnot terapeutycznych prowadziła w roku 1985 dr Elisabeth Lukas. Własne spostrzeżenia na ten temat poszerza o relacje Giovanni Casarosa i Andrea de Domenici. Seminarium to pokazało, że hasła logoterapii mogą znaleźć szerokie zastosowanie w programie ich pracy. Autor dostrzega w ogóle wielkie korzyści ze współpracy logoterapii i wspólnot terapeutycznych.

Artykuł dr. Wolframa Kurza *Das Problem der Intentionalität im Zusammennang der paradoxen Intention und Dereflexion* jest kontynuacją artykułu z poprzedniego numeru. Tym razem autor omawia problem intencjonalności najpierw w kontekście intencji paradoksalnej a następnie w kontekście derefleksji. Intencjonalność wiąże się ściśle z samotranscendencją człowieka, którą autor artykułu utożsamia z Schelerowską „otwartością na świat”.

Zeszyt kończy artykuł W. G. Jilek i L. Jilek-Aall pt. *Initiation und Sinnfindung: Beobachtungen in Papua-Neuguinea*, ukazujący tezy logoterapeutyczne w kontekście perspektyw etnologicznych. Autorzy wykazują pojawienie się pustki egzystencjalnej na tle zaniku tradycyjnych rytuałów i praktyk inicjacyjnych u ludzi pierwotnych wskutek naporu cywilizacji, co powoduje, że niezbędna staje się tam również logoterapia.

Do zeszytu „Logotherapie” dołączone są informacje na temat instytucji logoterapeutycznych w krajach języka niemieckiego i aktualne komunikaty.